

JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG'INI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Mulladjanov Xojiakbar Khamidovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimining amaldagi holati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Soliq stavkalari, imtiyozlar, norasmiy bandlik va raqamlashtirish darajasi kabi omillar asosida tizim samaradorligi baholanadi. Shuningdek, Germaniya, AQSh, Skandinaviya mamlakatlari va Estoniya kabi xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari o'rganiladi va O'zbekiston sharoitiga mos takliflar ishlab chiqiladi. Maqolada fiskal barqarorlikni ta'minlash, soliq bazasini kengaytirish va ijtimoiy adolat tamoyillarini kuchaytirishga qaratilgan yechimlar asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *daromad solig'i, jismoniy shaxslar, soliq stavkalari, norasmiy iqtisodiyot, soliq siyosati, raqamlashtirish, soliq imtiyozlari, xalqaro tajriba, fiskal barqarorlik, O'zbekiston soliq tizimi.*

Abstract. *This article will analyze the current state of the system of income tax on individuals in the Republic of Uzbekistan, existing problems and ways to eliminate them. System efficiency is assessed based on factors such as tax rates, benefits, informal employment, and digitization levels. Advanced experiences of foreign countries such as Germany, the United States, Scandinavian countries and Estonia are also studied and proposals are developed to suit the conditions of Uzbekistan. The article is based on solutions aimed at ensuring fiscal stability, expanding the tax base and strengthening the principles of social justice.*

Keywords: *income tax, individuals, tax rates, informal economy, tax policy, digitization, tax benefits, international experience, fiscal stability, Uzbekistan's tax system.*

Kirish

Bozor munosabatlariga asoslangan zamonaviy iqtisodiyotni samarali boshqarish va davlat moliyaviy resurslarini barqaror ta'minlashda soliq tizimi, xususan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i muhim o'rin tutadi. Ushbu soliq turi nafaqat davlat byudjeti tushumlarini shakllantiradi, balki ijtimoiy tenglikni ta'minlash, aholining turmush darajasini belgilash va rasmiy bandlikni rag'batlantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari davlat fiskal siyosatining samaradorligini oshirish, soliq yuki adolatliligini ta'minlash va tadbirkorlik muhitini yaxshilashga qaratilgan. Xususan, 2020-yildan kuchga kirgan yangi Soliq kodeksi, prezident qarorlari va byudjet siyosatidagi yangilanishlar orqali jismoniy shaxslarning daromadiga soliq solish tartibi soddalashtirildi va yagona stavka joriy etildi.

Shunga qaramay, daromad solig'i sohasida hal etilishi lozim bo'lgan bir qator muammolar mavjud: norasmiy iqtisodiyotning yuqoriligi, soliq imtiyozlarining adolatsiz taqsimoti, raqamlashtirish darajasining pastligi hamda progressiv soliq tizimining mavjud emasligi.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi soliq tizimidagi jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha amaldagi holat tahlil qilinadi, mavjud muammolar aniqlanadi hamda ilg'or xorijiy tajribalarga tayangan holda samarali taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Davlat moliyasining asosiy manbalaridan biri sifatida daromad solig'i, xususan, jismoniy shaxslardan olinadigan soliq turi, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy tenglikni mustahkamlash va byudjet tushumlarini ko'paytirishda muhim vosita hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka

erishganidan buyon soliq siyosatini bosqichma-bosqich isloh qilib kelmoqda. Ayniqsa, 2017-yildan so‘ng soliq tizimi tubdan yangilanish yo‘liga o‘tdi. Ushbu islohotlar doirasida daromad solig‘i bo‘yicha ham muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, mavjud tizimda ayrim muammolar saqlanib qolayotgan bo‘lib, ularni aniqlash va yechimlar taklif qilish ushbu maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi jismoniy shaxslarning daromadlariga soliq solish tartibini tubdan qayta ko‘rib chiqdi. Daromad solig‘i yagona stavkada — 12 foiz miqdorida belgilandi. Bu esa ilgari amal qilgan progressiv stavkalar tizimidan voz kechishni anglatadi. Shuningdek, minimal ish haqi miqdoridagi daromadlar soliqqa tortilmaydi.

Prezidentning 2019-yil 26-dekabrdagi PQ-4564-son qarori bilan joriy etilgan soliq islohotlari soddalik, shaffoflik va biznes uchun qulaylikni ta'minlashga yo‘naltirilgan edi. 2022-yilgi “Davlat byudjeti to‘g‘risida”gi Qonunda esa daromad solig‘i tushumlarini ko‘paytirish ustuvor vazifa sifatida belgilanib, soliq bazasini kengaytirish choralari belgilandi.

Soliq tizimidagi islohotlarga qaramay, quyidagi muammolar dolzarb bo‘lib qolmoqda:

- Norasmiy bandlikning yuqoriligi: Aholining katta qismi norasmiy mehnat faoliyati bilan shug‘ullanmoqda va daromadlari rasmiy ravishda e‘lon qilinmaydi. Bu esa daromad solig‘i bazasining torayishiga olib keladi.
- Imtiyozlar tizimining murakkabligi: Ko‘plab soliq imtiyozlari mavjud bo‘lib, ularning ayrimlari ijtimoiy asosga ega emas va soliq daromadlarini kamaytiradi.
- Raqamlashtirishning past darajasi: Soliq ma‘lumotlarini raqamlashtirish, avtomatik nazorat tizimlarini joriy etish sekin sur‘atlarda amalga oshmoqda.

•Progressiv stavkaning yo‘qligi: Yagona stavka (12%) qo‘llanilishi daromadlar o‘rtasidagi tafovutni hisobga olmaydi, bu esa ijtimoiy adolat tamoyiliga zid bo‘lishi mumkin.

Dunyoning ko‘plab rivojlangan davlatlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini ijtimoiy tenglik va iqtisodiy o‘sishni uyg‘unlashtirgan holda amalga oshirmoqda. Quyida ayrim mamlakatlar tajribasi keltiriladi:

- Germaniya: Progressiv daromad solig‘i tizimi mavjud. Daromad darajasiga qarab 0% dan 45% gacha bo‘lgan soliq stavkalari qo‘llaniladi. Bu yuqori daromadli qatlamdan ko‘proq soliq yig‘ish orqali tenglikni ta’minlaydi.

- AQSh: Federal darajada 7 ta daromad solig‘i stavkasi mavjud. Ular 10% dan 37% gacha bo‘lib, oilaviy holat va daromadga qarab farqlanadi. Bundan tashqari, yirik imtiyozlar faqat past daromadli oilalarga taalluqli.

- Skandinaviya mamlakatlari (Shvetsiya, Norvegiya, Daniya): Yuqori soliq stavkalari evaziga bepul ta’lim, sog‘liqni saqlash va keng qamrovli ijtimoiy xizmatlar taqdim etiladi. Bu soliq to‘lovchilarning ishonchini oshiradi.

- Estoniya: Soliq boshqaruvi to‘liq raqamlashtirilgan. Jismoniy shaxslarning barcha daromadlari real vaqt rejimida kuzatilib, avtomatik tarzda soliqqa tortiladi.

Quyidagi takliflar jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi:

1. Progressiv stavkalarni joriy etish: Yuqori daromadli shaxslar uchun soliq stavkalarini oshirish orqali ijtimoiy adolatni ta’minlash.

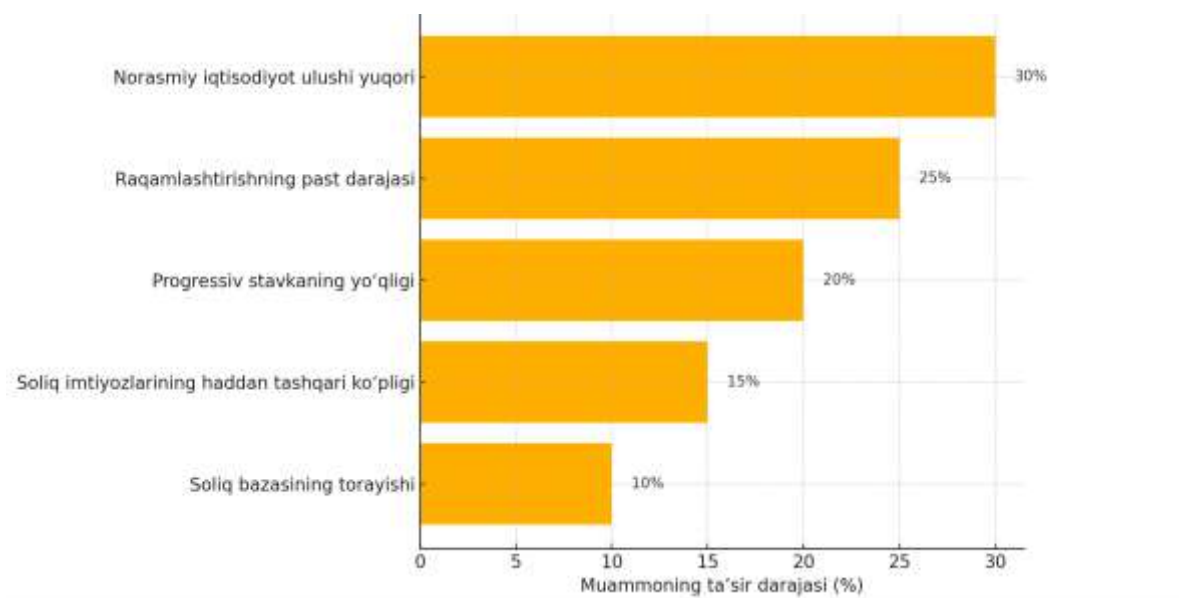
2. Norasmiy sektorni legallashtirish: Kichik biznes va yakka tartibdagi faoliyat yurituvchilar uchun soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimlarini joriy qilish.

3. Raqamli boshqaruv tizimini joriy etish: Soliq ma’lumotlarini avtomatlashtirish, onlayn monitoring va real vaqt tahlil imkoniyatlarini yaratish.

4. Imtiyozlar tizimini qayta ko‘rib chiqish: Ijtimoiy asosga ega bo‘lmagan imtiyozlarni bosqichma-bosqich bekor qilish, aniq maqsadli yondashuvni yo‘lga qo‘yish.

5. Xalqaro tajribani o'rganish: Soliq boshqaruvida muvaffaqiyatga erishgan davlatlarning tajribasidan foydalanish, xususan, Skandinaviya va Estoniya modellari asosida yangi yondashuvlar ishlab chiqish.

Rasm 1. Daromad solig'i tizimidagi asosiy muammolar va ularning ta'sir darajasi

Yuqoridagi diagrammada O'zbekistonda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimidagi asosiy muammolar va ularning tizimga ta'sir darajasi foizlarda ifodalangan. Eng yirik muammo sifatida norasmiy iqtisodiyot ulushining yuqoriligi (30%) ajralib turadi. Keyingi o'rinlarda raqamlashtirishning sustligi (25%) va progressiv stavkaning yo'qligi (20%) turadi. Bu muammolar soliq bazasining torayishiga va byudjetga tushumlarning kamayishiga olib kelmoqda.

Xulosa

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i O'zbekiston Respublikasining fiskal tizimida asosiy tushum manbalaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ushbu yo'nalishda olib borilgan islohotlar natijasida soliq stavkalari soddalashtirildi, soliq yuki kamaytirildi va daromadlarning ayrim qismlariga soliq solinmaslik amaliyoti joriy etildi.

Biroq, amalda soliq bazasining torligi, norasmiy iqtisodiyot ulushining yuqoriligi, raqamlashtirish darajasining pastligi, shuningdek, progressiv soliq tizimining yo‘qligi ushbu sohada hal etilishi lozim bo‘lgan muammolar sifatida saqlanib qolmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, daromadga asoslangan soliq siyosati faqat moliyaviy emas, balki ijtimoiy tenglik va adolatni ta’minlash nuqtai nazaridan ham muhim vosita hisoblanadi.

Takliflar

1. Progressiv soliq tizimini qayta joriy etish – Daromadlar o‘rtasidagi tafovutni inobatga olib, yuqori daromadli shaxslar uchun yuqoriroq soliq stavkalarini belgilash ijtimoiy adolatni ta’minlaydi va byudjetga tushumlarni ko‘paytiradi.

2. Norasmiy sektorni legallashtirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish – Kichik tadbirkorlik subyektlari va yakka tartibdagi ishchilar uchun soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi joriy qilinishi lozim.

3. Soliq boshqaruvini to‘liq raqamlashtirish – Estoniya tajribasiga asoslanib, real vaqt rejimida daromadlar ustidan nazorat yurituvchi elektron tizimlar tatbiq etilishi zarur.

4. Soliq imtiyozlarini inventarizatsiya qilish – Foyda keltirmaydigan va ijtimoiy asosga ega bo‘lmagan imtiyozlar bosqichma-bosqich bekor qilinishi kerak.

5. Soliq to‘lovchilar ongini oshirish – Aholining soliq madaniyatini shakllantirish maqsadida ma’rifiy kampaniyalar, treninglar va ommaviy axborot vositalari orqali doimiy tushuntirish ishlari olib borilishi lozim.

6. Xalqaro tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish – Germaniya, Shvetsiya, AQSh va boshqa ilg‘or davlatlarning samarali soliq siyosati modellaridan foydalangan holda O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 26-dekabrdagi PQ–4564-sonli “2020-yilga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari to'g'risida”gi Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Qonuni “2022-yil uchun Davlat byudjeti to'g'risida” – №3PY-738, 2021-yil.
4. Muxitdinov A.M. Soliq siyosatini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2020. – №4.
5. Toshboev Sh.I. O'zbekiston soliq siyosatining dolzarb masalalari // TDIU Ilmiy axborotnomasi. – 2021. – №1.
6. Alimov R.X. Byudjet va soliq tizimi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
7. Tursunov B.O. Jismoniy shaxslar daromadlariga soliq solish mexanizmini takomillashtirish yo'llari // Moliyaviy va bank ishi. – 2022. – №2.
8. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 1989.
9. Tanzi V., Zee H.H. Tax policy for emerging markets: Developing countries // IMF Working Paper. – 2000. – No. 00/35.
10. Bird R.M., Zolt E.M. Redistribution via taxation: The limited role of the personal income tax in developing countries // UCLA Law Review. – 2005. – Vol. 52.
11. OECD. Taxing Wages 2021. – OECD Publishing, 2021.
12. Atkinson A.B., Stiglitz J.E. Lectures on Public Economics. – New York: McGraw-Hill, 1980.